

نگاهی به

کتابهای فارسی عمومی دانشگاهی

محمود حکم آبادی

نقد و بررسی
کتاب

حبیب الله عباسی، نشر روزگار چاپ چهارم، ۱۳۷۹، (۲۶۳ صفحه) ۱۵۰۰ تومان.

(۴) فارسی عمومی، تألیف آقایان: دکتر ابراهیم قیصری و دکتر محمود دهقانی، انتشارات جامی، چاپ دوم، ۱۳۸۰ (۳۲۵ صفحه) ۱۶۰۰ تومان.

(۵) فارسی عمومی، تألیف آقای دکتر محمد دامادی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم ۱۳۷۹ (۷۲۲ صفحه) ۲۵۰۰ تومان

(۶) بر سمنده سخن، تألیف آقای دکتر نادر وزین پور، انتشارات فروغی، چاپ دهم ۱۳۸۰ (۳۴۴ صفحه) ۱۸۰۰ تومان.

در جامعه دانشگاهی امروز، آن گاه که سخن از ادبیات - نه به معنی خاص، بلکه به عنوان یک مسئله ذوقی - پیش می آید، بدون شک ما با دو گروه کاملاً متفاوت از علاقه مندان آثار ادبی مواجه می شویم: عامه مردم و دانشجویان؛ و با کمی دقت بیشتر متوجه

هدف از نوشتن این مقاله، جواب دادن به یک سری از سؤالی است که ذهن غالب دانشجویان را به خود مشغول کرده و برای نیل به این مقصود و مستند کردن سخن خود، بعضی از کتب «فارسی عمومی» را که در دانشگاههای امروز تدریس می شود مورد بررسی قرار داده ایم که به ترتیب معرفی می شود*:

(۱) برگزیده متون ادب فارسی، تألیف آقایان: دکتر جلیل تجلیل، دکتر اسماعیل حاکمی و...، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ ۱۳۷۹ (۲۶۸ صفحه) ۱۱۰۰ تومان.

(۲) زبان و ادبیات فارسی، تألیف آقایان: دکتر حسن ذوالفقاری، عمرانی و سرکار خانم کریمی راد، نشر چشمه، ۱۳۷۸ (۵۴۴ صفحه) ۲۳۰۰ تومان.

(۳) فارسی عمومی، تألیف آقایان: دکتر محمود فتوحی و دکتر

خواهیم شد که تحصیلکرده‌های علاقه‌مند به شعر و ادب فارسی نیز به دو گروه دانشجویان رشته ادبیات فارسی و دیگر رشته‌ها تقسیم می‌شوند؛ لذا وظیفه نویسندگان، مؤلفان و نوآوران آثار ادبی است که در قدم آغازین برای تألیف و انتخاب متون ادبی، نهایت سعی و کوشش خود را در برقراری ارتباط با خوانندگان خود نشان دهند و متناسب با سطح درک و فهم، میزان مطالعات، افکار و اندیشه‌های آنها و باتوجه به شرایط خاص زمانی و مکانی و... به تألیف اثر پردازند و لابد هر قدر دقت و حساسیت بیشتر باشد، موفقیت مؤلف و کشش و علاقه خوانندگان به مطالعه آثار ادبی بیشتر خواهد شد.

حال با ذکر این مقدمه باید از خود پرسید که: آیا مؤلفان کتب «فارسی عمومی» - که روز به روز بر تعداد آنها افزوده می‌شود - در کار تألیف موفق بوده‌اند؟ آیا در برقراری ارتباط با دانشجو، ایجاد انگیزه و علاقه برای خواندن آثار هنری ناب و طراز اول، در انتخاب متون، آشنا کردن دانشجویان با شاهکارهای ادبی فارسی و غیرفارسی، که حلقه ارتباطی نسل جدید با تمدن و فرهنگ ناب گذشته است، آشنا ساختن آنها با زبان نوشتاری و اصول نگارش و استفاده عملی از آن در رفع مشکلات روزانه، شکوفایی استعدادهای نهفته، ایجاد شور و حرکت در مخاطبان و... موفقیت نسبی به دست آورده‌اند؟ یا خیر؟

پیش از هر چیز باید متوجه بود که وظیفه خطیر معلمان و استادان ادبیات، ایجاد علاقه و انگیزه در میان مخاطبان خود است، لذا وظیفه مؤلف است که اثر خود را با زیباترین، شیواترین و مؤثرترین روشهای تألیف و بهترین اشعار و عبارات بیاراید. (۲ و ۳، ۴) در این راستا مسئولیت استاد در کلاس و نحوه شروع درس اگر بیشتر و مهم‌تر از وظیفه مؤلف نباشد کمتر نیست و بی‌گمان تأثیر بیان و استفاده بهینه از فن سخنرانی در ایجاد علاقه و انگیزه در میان دانشجویان بسیار مهم است؛ بنابراین اگر در آغاز هر فصل و گفتار، بیتی زیبا و مؤثر یا عبارتی دلنشین از بزرگان شعر و ادب ایرانی و غیر آن انتخاب شود، تأثیر سخن در ایجاد انگیزه‌ها و علاقه‌ها به مراتب بیشتر خواهد بود.

- مؤلف کتاب «فارسی عمومی» اگر در رشته خود استاد مسلم هم باشد، باید خود را به جای دانشجو بنشاند و از چشم او - از چشم دانشجوی غیرادبیاتی - به ادبیات نگاه کند و با درک موقعیت و سطح فهم و درک او به تألیف کتاب پردازد. بنابراین انتخاب متون پر حجم، مشکل فنی و تخصصی جز ملالت خاطر دانشجو و از بین بردن علاقه‌ها، حاصل دیگری نخواهد داشت. مؤلفی که در تألیف اثر خود، مطالب را چه براساس شکل و چه بر پایه موضوع و درون‌مایه طبقه‌بندی می‌کند و به انتخاب آثار و نمونه‌های طولانی و مشکل و فنی و تخصصی از ادبیات گذشته و معاصر می‌پردازد (۱ صص ۵۳ تا ۸۹ و ۹۴ تا ۱۰۲) و (۳ صص ۸۴ تا ۹۰ و ۲۱۸ تا ۲۲۷ و ۱۸۶ تا ۱۸۹) و (۴ صص ۶۶ تا ۷۹ و ۸۷ تا ۹۳ و ۱۶۳ تا ۱۷۰) باید متوجه باشد که خواندن و فراگیری اشعار بزرگان و نام‌آوران چون: فردوسی، فرخی سیستانی، منوچهری، خاقانی، تاریخ جهانگشا، مرصادالعباد، نیما یوشیج، اخوان ثالث و... که دارای ویژگیهای یاد شده است، اگرچه برای اهل فن زیبا و لازم است ولی برای دانشجوی رشته کامپیوتر، فنی و مهندسی و... چندان کششی ندارد و مفهوم نخواهد بود و حتی ممکن است تأثیر منفی بگذارد. اثر ادبی حتی اگر بسیار زیبا هم باشد،

حجم زیاد و دیرپایی اثر، خستگی و سرانجام دل‌زدگی به بار می‌آورد؛
آب ار چه همه زلال خیزد

از خوردن پُر ملال خیزد

با آن که سخن به لطف آب است

کم گفتن هر سخن صواب است

«لیلی و مجنون نظامی»

همچنین مؤلفان کتب «فارسی عمومی» باید متوجه باشند که کتاب باید متناسب با زمان تدریس - که یک نیم سال است - تألیف شود؛ در غیراین صورت تألیف یک کتاب حجیم (۵، ۲، ۴ و ۶) علاوه بر زیان اقتصادی برای دانشجو، استفاده بهینه و بازدهی و کارایی را نیز کمتر خواهد کرد.

- استفاده از معیار ذوق و سلیقه و ارائه زیباییها به کمک انتخاب متون منظوم و منثور، ویژگی دیگری است که باید مورد توجه مؤلفان کتب «فارسی عمومی» قرار بگیرد (۲، ۳ و ۴) ولی متأسفانه کمتر مشاهده می‌شود که کتابی تألیف شود و در انتخاب متون زیبا و تأثیرگذار، دقت و حساسیت لازم را رعایت کرده باشد. (۱، ۵ و ۶) استفاده از معیار ذوق در انتخاب آثار باعث می‌شود که غالب خوانندگان، کتاب را با علاقه بخوانند، از آن لذت ببرند و در حفظ کردن و ضبط مطالب و انتقال آن به دیگران کوشا باشند. به تعبیر دیگر، مؤلف باید آثاری را به‌گزین کند که: «از دل برآید و بردل نشیند». آثاری چون: مرگ قو از حمیدی شیرازی، کارون تولی، آرش کمانگیر از سیاوش کسرابی، عقاب ناتل خانلری، پریا از شاملو، شلوار تاخورد از سیمین بهبهانی، قاصدک از اخوان ثالث، کلمات بایزید بسطامی، ابوسعید ابوالخیر، شمس تبریزی و...

اما مؤلف نباید از روی علاقه و سلیقه شخصی به گزینش آثار ادبی پردازد، بلکه باید ذوق و سلیقه عموم خوانندگان و علاقه‌مندان را در انتخاب آثار لحاظ کند. بهترین راه برای نیل به این مقصود،

انبوهی از مطالب نظم و نثر پرداخته‌اند که نه کششی ایجاد می‌کند و نه براساس اصولی خاص منظم شده است؛ نه آغازی دارد و نه انجامی. این کتابها بیشتر به یک کتاب اخلاق شبیه‌اند تا کتاب درسی ادبی. (۱ و ۵)

ب) در بعضی دیگر از کتابها، خواننده با مطالبی کلیشه‌ای، تخصصی و دشوار مانند: دستور زبان فارسی، زبان‌شناسی، عروض و قافیه، معانی و بیان و بدیع، شعرها و نثرهای مشکل و طولانی مواجه می‌شود. آیا مؤلفان این‌گونه کتابها، بدون توجه به مخاطبان خود و غافل از هدف اصلی این درس - که همانا انگیزش و آموزش زبان فارسی به صورت آسان و جذاب است - و به جای آن که به فکر رشد و تعالی دانشجو باشند، اقدام به تهیه کشوکی از مطالب بی‌ربط و بی‌نظم کرده، سعی در چاپ کتابی حجیم و جذب سود مادی بیشتر آن دارند؟

ج) ضعف و کاستی دسته‌ای دیگر از کتابهای «فارسی عمومی» عبارت‌اند از: تکرار در انتخاب مطالب از یک اثر در صفحات مختلف (۱ صص ۸۹ تا ۹۰ و ۲۰۲ تا ۲۰۴ و...) بی‌توجهی به عنوان درس و به بیراهه رفتن مؤلف (۶) عدم توجه به آیین نگارش، دستور زبان فارسی که در سرفصلهای این درس آمده است (۱ و ۳) تخلیط موضوع، آنچنان که مؤلف، ادبیات داستانی گذشته را با داستان و رمان معاصر، تحت یک موضوع واحد (ادبیات داستانی) آورده است (۲) ضعف در صفحه‌آرایی کتاب و پشت سر هم چاپ کردن کل مطالب کتاب و صفحه‌های سی سطر که باعث ملالت و خستگی خواننده می‌شود و در فروش کتاب هم تأثیر منفی به جای می‌گذارد (۵) و... .

د) در این میان، به ندرت تألیفی می‌توان یافت که به جز درج متون شعر و نثر به صورت روش مند و همراه با انتخاب شایسته و زیبا (۳ و ۴) به ارائه فهرستها (۵)، اطلاع‌رسانی در زمینه‌های مختلف شعر و هنر و زبان و ادب فارسی و غیرفارسی (۵، ۴، ۳ و ۲) آشنایی با مطالبی مفید برای دانشجو همچون: نامه‌نگاری (۲) ارتقاء سطح معلومات، روش جدید در تألیف و ترویج کتاب (۳ و ۴)، نظم منطقی مطالب براساس شیوه و طرحی مخصوص (۳، ۴ و ۲) به ابداع و نوآوری و ایجاد کشش و کوشش در دانشجو و استاد هم پرداخته باشد.

در خاتمه امیدواریم که مؤلفان گرامی با سعه صدر و عشق و علاقه به مسائل مطرح شده، توجه کرده، نگذارند درس «فارسی عمومی» مانند بعضی از دروس تخصصی ادبیات دچار نابسامانی شود و ذوق و طبع دانش‌پژوهان را خدشه دار کرده، آنها را دچار خمودگی و پژمردگی سازد.

پانویس:

* در متن مقاله به جای نام بردن کتابها، به ذکر شماره بسنده کردیم: عدد سمت راست، معرف نام کتاب و عدد یا اعداد سمت چپ، صفحه یا صفحات موردبحث در هر کتاب است. گاه فقط به شماره کتاب اکتفا شده است.

مشورت با صاحبان ذوق و قریحه و اصحاب نظر و اندیشه است که از نیروی ذوق و قریحه سرشار، تربیت شده و تهذیب یافته برخوردارند و آنگاه که انتخاب، مشورتی و جمعی باشد، موفقیت و تأثیرگذاری به مراتب بیشتر خواهد بود.

ضعفها و نقصهای آشکاری که در چاپ کتب «فارسی عمومی» مشاهده می‌شود و مؤلفان کمتر درصدد رفع آن برآمده‌اند عبارت‌اند از: اشتباهات چاپی در حیطه واژگان (۳، ۱ و...) اختلاف در رسم الخط نگارش (۱ با کتب دیگر) ضعف و بیرایش، کاستی در ارجاعات، کم‌توجهی در تهیه فهرستهای پایانی کتاب (۱، ۳ و ۴) و... که بهتر است پیش از چاپ و نشر کتاب، همه اصلاحات اعمال شود؛ زیرا هدف اصلی از تألیف و تدریس این درس، آشنایی با آموزش درست زبان فارسی است و کتب «فارسی عمومی» هرچقدر از این‌گونه اشتباهات به دور باشد، موفقیت بیشتر و آموزش آسان‌تر خواهد بود.

با توجه به تعداد زیاد کتابهای «فارسی عمومی» که در بازار امروز عرضه می‌شود ولی غالب استادان زبان و ادبیات فارسی، به ویژه مدرسان این واحد درسی معترف‌اند که در تألیف این کتاب، روشی جدید، دقیق، جامع و دانشگاهی - که مورد قبول عموم طالبان و دانشجویان و مدرسان باشد - مشاهده نمی‌شود. هر مؤلفی با روشی مخصوص که بیشتر سلیقه‌ای است، به تألیف کتاب می‌پردازد. (۱، ۵ و ۶) و کمتر دیده می‌شود که طرحی نو و روشی جامع اعمال شود. (۳، ۲ و ۴) اختلاف روش، پسندیده است ولی بدون نوآوری، هرگز.

با مروری کوتاه در کتابهای منتشر شده، روشهای مختلف در امر تألیف کتابهای «فارسی عمومی» را می‌توان در چند دسته مختلف طبقه‌بندی کرد:

الف) دسته‌ای از کتابها بدون هیچ نظم منطقی، فقط به درج